

Osamělý protest v prosincové noci

Cesty politického myšlení „pokrokových“ katolíků v Polsku

PAVEL KUGLER

Na konci roku 1981 Polská lidová republika (PLR) opět procházela vážnou politickou krizí, ze které se snažila vládnoucí Polská sjednocená dělnická strana (PSDS) nalézt východisko za pomoci jednání s opozičními silami v čele s odborovým hnutím *Solidarita*¹ a představiteli polské katolické církve. Nakonec se PSDS rozhodla pro silové řešení situace a dne 13. prosince v ranních hodinách vyhlásil generál Wojciech Jaruzelski v televizním a rozhlasovém projevu výjimečný stav platný pro celou zemi. Tímto rozhodnutím byly pozastaveny veškeré reformy vedoucí k liberalizaci, Polsko se dostalo do mezinárodní izolace a o několik let byla prodloužena zřetelná stagnace komunistického režimu. Jedním z mála, kdo podle mnohých *zachránil čest Poláků*² v této těžké chvíli, byl člen Státní rady Ryszard Reiff.

PROTI VŠEM

Ryszard Reiff se narodil 4. července 1923 v rodině s německo-polskými, katolicko-protestantskými a měšťansko-rolnickými kořeny. Za složité situace v druhé polovině 30. let studoval na elitním gymnáziu A. Kreczmara ve Varšavě, kde získával i první poli-

tické zkušenosti. Již jako student se zapojil do činnosti národně radikálního hnutí (*Ruch Narodowo-Radykalny*, podle periodika, které vydával, nazývaný *Falanga*), které představovalo v rámci politického spektra nacionálně zaměřenou extremistickou skupinu. Jádrem programu uskupení

byl vyhraněný nacionalismus spojený s katolicismem a totalitarismem.³ Jeho členové se rekrutovali především z řad mladé generace na akademické půdě, která byla nespokojena se sanačním zřízením⁴ a inspiraci hledala v tehdy nastupujících autoritativních režimech. Navenek se jejich činnost pro-

1 Nezávislý odborový svaz *Solidarita* vznikl v roce 1980 po srpnových protivládních demonstracích v loděnicích u Baltského moře. *Solidarita* se stala hlavním centrem opozičního hnutí v PLR s širokou členskou základnou (kolem 10 milionů členů). Po krachu rozhovorů s PSDS a vyhlášení výjimečného stavu byla její činnost pozastavena a hlavní představitelé internováni. Po obnovení činnosti se podílela na jednáních s vládou, která vedla až k rozhovorům u kulatého stolu. Značný vliv si *Solidarita* uchovala také v prvních letech tzv. třetí republiky. Od té doby její vliv slábně.

2 KRÓL, Jan: Ryszard Reiff (1923–2007). *Gazeta Wyborcza*, 13. 12. 2007.

3 Srovnej MAJCHROWSKI, Jacek: *Geneza politycznych ugrupowań katolickich: Stronnictwo Pracy, grupa Dziś i Jutro*. Libella, Paříž 1984.

4 Sanace (ozdravení) byla specifická polská cesta od parlamentní demokracie k autoritativnímu režimu mezi léty 1926 a 1939. V květnu 1926 provedl maršál Piłsudski státní převrat namířený proti demokratickým institucím, jakými byl parlament a politické strany. Sanace bývá kvalifikována jako byrokraticko-militaristický režim. Srovnej KUBÁT, Michal: *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století. Institucionálně politická studie*. Dokořán, Praha 2006, str. 61–64.

V odboji na Podlesí

Foto: repro Reiff: Archiwum osobiste

jevovala teroristickými útoky proti liberálům, demokraticky smýšlející inteligenci a slovanským menšinám žijícím na území Polska, především Ukrajincům a Bělorusům. Odmítali jak kapitalismus kvůli jeho důrazu na individualismus, tak komunismus pro jeho internacionalismus a materialismus. Z geopolitického hlediska propagovali „Velké Polsko“, táhnoucí se od Baltu k Černému moři, které by hrálo prim mezi slovanskými národy.

Snad nejvýraznějším znakem organizace, který se s větší či menší mírou objevoval u některých příslušníků

i v pozdějších letech, byl antisemitismus. Vznesená obvinění – rozkladný prvek ve společnosti, podpora sovětského bolševismu – ani metoda řešení – vyhnání židovského obyvatelstva z Polska, numerus clausus pro Židy ve státních úřadech a ve školství – se nelišila od argumentace nacistického Německa. Zde je nutné poznamenat, že Ryszard Reiff se s antisemitismem rozešel ještě před vypuknutím války a v následujících desetiletích nevyužíval ve svůj prospěch vznikající protizidovské kampaně.⁵ Vzhledem k mládí se Reiffova činnost spíše

než na akce vojenského charakteru omezovala na vylepování letáků, na přednášky mezi vrstevníky či na pomoc při tisku ilegálního týdeníku *Falanga*.

V prvních dnech války se Reiff přesunoval z Varšavy dále na východ, kde měl v úmyslu překročit hranice do Rumunska. Nedaleko Lublinu se dozvěděl o vstupu sovětských vojsk, zůstal v Polsku a zapojil se do podzemního hnutí ve Varšavě. Již během září se objevily pokusy reaktivovat činnost členů předválečné *Falanga*. Brutální postup Gestapa proti všem nezávislým organizacím, i těm ideologicky spřízněným, byl příčinou jejich značně omezených možností. Rovněž vzájemné antipatie z meziválečného období způsobily, že hnutí odporu bylo v Polsku roztržštěné, nevyjímaje bývalé krajně národovecké skupiny. Jednou z nich byla organizace *Pobudka*, vzniklá ke konci roku 1939, která působila na území Varšavy a v jejíchž řadách, v sekci rozvědky, pracoval také Reiff. Akce *Pobudky* měly diverzní a propagandistický charakter. Později, od září 1940, se Reiff stal členem Konfederace národa, která vznikla po několika neúspěšných pokusech spojením menších nacionálně zaměřených organizací.⁶

V odboji se naplno rozvinul vliv předválečného vůdce *Falanga* Bolesława Piaseckého,⁷ který provázel Reiffa po celou jeho politickou kariérou. Piasecki se ihned poté, co ho Gestapo pro-

5 V memoárech se Reiff přiznává k tomu, že přestože měl na gymnáziu mnoho přátel židovského původu, jako student vyzýval lidi na ulici k bojkotu židovského knihkupectví. In: REIFF, Ryszard. *Archiwum osobiste*. Comandor, Varšava 2007, str. 23.

6 Konfederaci národa (KN) tvořily skupiny *Guardia Obrony Narodowej*, *Pobudka*, *Tajna Armia Polska*, *Wawel*, *Znak a Związek Czynu Zbrojnego*. Až do podzimu 1943 pracovala KN nezávisle na Svazu ozbrojeného boje (*Związek Walki Zbrojnej*), později přejmenovaného na Zemskou armádu (*Armia Krajowa*), která byla největší polskou podzemní organizací zřízenou z iniciativy hlavního představitele londýnského exilu, generála Sikorského.

7 Bolesław Piasecki (1915–1979) je jednou z nejkontroverznějších osobností novodobých polských dějin. V meziválečném období byl vůdcem fašistické *Falanga*, během války vedoucím činitelem podzemního hnutí, v období existence Polské lidové republiky stoupencem spolupráce s komunisty. Do své smrti zastával v PRL významné funkce ve státním aparátu. K jeho osobě vznikla řada biografí s rozdílným hodnocením – např. BLIT, Lucjan: *The Eastern Pretender. Bolesław Piasecki: His Life and Times*. Hutchinson, Londýn 1961; DUDEK, Antoni – PYTEL, Grzegorz: *Bolesław Piasecki. Próba biografii politycznej*. Aneks, Londýn 1990; JASZCZUK, Andrzej: *Ewolucja ideowa Bolesława Piaseckiego 1932–1956*. DiG, Varšava 2005; ENGELGARD, Jan: *Wielka gra Bolesława Piaseckiego*. Wydawnictwo Prasy Lokalnej, Varšava 2008.

pustilo po krátkém pobytu z vězení,⁸ zapojil do odbojové činnosti a pokračoval v integraci lidí nejen z Falangy, ale ze širšího okruhu. Utvořila se skupina, jejíž základ určoval po válce ideové směřování části katolické inteligence v Polsku. Kromě Piaseckého a Reiffa do ní patřili Dominik Horodyński, Wojciech Kętrzyński a Jerzy Hagmajer.⁹

Reiff působil ve Varšavě pod krycím jménem „Jacek” ve skupině Stanisława Hniedziewiczze (pseudonym „Kubica”), která měla na starosti zajištění finančních prostředků pro KN. Při jedné operaci, které nezřídka probíhaly formou ozbrojeného loupežného přepadení, padlo několik členů včetně Kubici do německého zajetí. Na úspěšné osvobozovací akci v noci z 26. na 27. července 1942 se podílel také Reiff, který byl poté donucen opustit Varšavu. Byl na něho vydán zatykač, neboť během výslechu zadržovaných se podařilo Gestapu získat o Jackovi informace.¹⁰

Útěkem z Varšavy začala pro Reiffa nová etapa odbojové činnosti. V rámci partyzánského oddílu tzv. I. úderného batalionu kádrového, který podléhal rozkazům KN, se vydal bojovat proti německým jednotkám na území Podlesí. Tuto část Polska, na rozdíl od jiných, obývali lidé s nepolskými kořeny, kteří nejenže nepo-

skytli partyzánům podporu, ale často se k nim chovali vyloženě nepřátelsky. Kromě nepřístupného terénu podlamoval akceschopnost jednotek také nedostatek zbraní. Operace, jejímž úkolem bylo překročit řeku Buk a založit za ní základnu pro budoucí boje v teritoriu, skončila nezdarem. I. UBK byl donucen stáhnout se zpět a k dalším akcím se přistoupilo až na jaře 1943. To již Reiff velel VIII. UBK, který se pohyboval v oblasti kolem měst Białystok a Nowogródek. Během absence Piaseckého Reiff jako jeho zástupce řídil činnost všech partyzánských oddílů KN na území mezi Bukem a Němenem a lesy Białowieskými a Augustowskými.¹¹ Po dohodě Bolesława Piaseckého s Tadeuszem Borem-Komorowským¹² ze 17. srpna 1943 byly vojenské oddíly KN podřízeny velení Zemské armády.

V rámci toho došlo k reorganizaci, při níž byl Reiff převeden do III. batalionu 77. pluku Zemské armády, kde velel druhé kompanii. Pluk se stal poté známý díky účasti v akci Ostra Brama ze dne 7. července 1944, jejímž cílem bylo dobytí Vilna (dnešního Vilnius) z rukou německých okupačních jednotek před příchodem vojsk Rudé armády. Pro velké ztráty se nakonec musel pluk stáhnout. V červenci 1944 po zatčení vedoucích představitelů ZA sovětskými orgány

byly její ozbrojené složky činné ve východní části Polska rozpuštěny. Většina příslušníků UBK pocházela z Varšavy, kam se po vypuknutí povstání vracela. Krátce po porážce povstání začátkem října 1944 obdržel Reiff rozkaz vrátit se zpět do oblasti u města Białystok, kde měl za úkol shromáždit zbytky jednotek UBK a s nimi vybudovat novou konspirační síť, tentokrát pracující v podmínkách sovětské okupace. V rámci těchto opatření byli likvidováni polští konfidenti spolupracující se Sovětským svazem. Koncem října však upadl Reiff do sovětského zajetí. Tím skončila více než čtyřletá konspirační činnost kapitána Jacka.

Celkové hodnocení významu Konfederace národa a jí podřízených skupin v rámci polského protinacistického odboje se značně liší. Lidé naklonění KN zdůrazňují spíše vojenské aspekty a osobní statečnost jednotlivců, sám Reiff ve svých četných vzpomínkách nikdy nezpochybnil její přínos, z druhé strany oponenti upozorňují na ideový program organizace, který byl podle jejich názoru pokračováním programu Falangy se všemi zmíněnými negativy.¹³ Výtky směřují také k příliš malému počtu bojovníků, nekoordinovanosti akcí a z toho vyplývajícím vysokým ztrátám na životech a k ne-

8 Piasecki byl ve vězení od podzimu 1939 do dubna 1940. Za jeho propuštění intervenovala prostřednictvím Mussoliniho žena bývalého polského velvyslance ve Vídni Luciana Frasseti-Gawrońska. Viz MICEWSKI, Andrzej: *Wspólrządzić czy nie kłamać? PAX i Znak w Polsce 1945–1976*. Verum, Paříž 1984, str. 21.

9 Dominik Horodyński (1923–2008), během války bojoval v oddílech Zemské armády. Po roce 1945 se věnoval především publicistické činnosti. V letech 1970–1981 redaktor týdeníku *Kultura*. Po dlouhý čas římský korespondent polského rádia a televize. Wojciech Kętrzyński (1918–1983), publicista, žurnalista a politik. Angažován v organizaci PAX. V období 1980–1983 poslancem Sejmu. Jerzy Hagmajer (1913–1998), během války bojoval v oddílech Konfederace národa. Účastník Varšavského povstání, v roce 1945 spoluzakladatel týdeníku *Dziś i Jutro*. Dlouholetý poslanec za PAX.

10 REIFF, Ryszard: *Archiwum osobiste*, str. 47.

11 REIFF, Ryszard: *Archiwum myślenia politycznego: szkice polityczne*. Comandor, Varšava 2005, str. I.

12 Tadeusz Bor-Komorowski (1895–1966), v letech 1943–1944 vrchní velitel Zemské armády. Rozhodl o zahájení Varšavského povstání. Po uchopení moci komunisty vykonával úřad premiéra v emigraci.

13 Do první skupiny patří knihy vydávané nakladatelstvím Pax. Např. KRAJEWSKI, Kazimierz: *Uderzeniowe Bataliony Kadrowe*. Pax, Varšava 1993; KOBYLAŃSKA, Zofia: *Konfederacja Narodu w Warszawie*. Pax, Varšava 1999. Kriticky se ke KN staví v již citovaných studiích Jacek Majchrowski a Andrzej Micewski. Kromě programu mají skeptický postoj ke konečným výsledkům, kterých organizace dosáhla. Micewski navíc zmiňuje excesy páchané na židovském obyvatelstvu partyzánskými skupinami KN.

vyjasněnému vztahu s polskou exilovou vládou.

V TÁBOŘE SOCIALISMU

Společně s Rudou armádou postupovaly polským územím na západ jednotky NKVD, které měly za úkol zlikvidovat v zemi veškerý odpor vůči sovětské moci. Stíhány byly hlavně ozbrojené složky polského nekomunistického odboje, přičemž jejich vedoucí představitelé končili zpravidla na popravišti. Za těchto okolností se dostal do rukou sovětské tajné policie také Ryszard Reiff. Reiff alias kapitán Jacek nebyl pro sovětské agenty neznámý pojem, avšak nedokázali ho ztotožnit s osobou, kterou dopadli v Białystoku. Přes kruté výslechy, které podstoupil, se mu podařilo částečně oklamat vyšetřovatele fiktivním životopisem na jméno Zdzisław Stawski. Následně byl s dalšími tisícovkami vězňů internován nejdříve v táboře v Ostaszkwie a poté v Dagilovu u Rjazaně. V zajetí strávil téměř dva roky, přičemž hlavní starostí nebyly špatné podmínky, ale vědomí, že může být kdykoliv odhalena jeho pravá identita. Nakonec se ještě se dvěma kolegy rozhodl pro útek. V poválečné době byl pokus o útek ze sovětského lágru extrémně nebezpečný. Uprchlíci nemohli spoléhat na pomoc zázemí, protože rus-

ké obyvatelstvo je považovalo buď za německé válečné zločince, nebo za provokatéry nasazené tajnou policií. Tehdy obvyklá odměna za dopadení uprchlého vězně se pohybovala kolem patnácti kil zrna.¹⁴ Stejně tak nemohli očekávat žádnou pomoc z Polska, kde se o vězňených Polácích na sovětském území na oficiálních místech mlčelo. Po mnoha peripetiích a dalších změnách totožnosti, kdy sovětsko-polské hranice přešel vlakem s repatrianty, dorazil Reiff v listopadu 1946 do Varšavy.

Ve zničeném hlavním městě v tu dobu vycházel již rok týdeník *Dziś i Jutro* (*Dnes a zítra*), v jehož redakci působila hlavně skupina lidí spjatých s bývalými národoveckými organizacemi v čele s Bolesławem Piaseckým. Často se v historiografii vytváří časový řetězec Ruch narodowo radykalny – Konfederace národa – *Dziś i Jutro*.¹⁵ Vzhledem ke kontaktům na Piaseckého a zkušenostem z RNR a KN se mohl Reiff okamžitě po svém návratu zapojit do politické činnosti, tentokrát ale na zásadně odlišném ideologickém základě. Stal se redaktorem týdeníku a na příštích třicet let jedním z hlavních spolupracovníků Bolesława Piaseckého. Později bude Reiff vzpomínat, že tmelem jádra skupiny bylo tzv. bratrství zbraně.¹⁶ V tomto bodě je možné

hledat klíč k pochopení, proč organizace přes svoji nepopulárnost a četné vnitřní krize existovala po celou dobu PLR. Vnitřní soudržnost a kázeň byla jedním z předpokladů existence skupiny, druhým a rozhodujícím byl souhlas sovětské moci. K tomu došlo za ne zcela objasněných okolností, což vede k oprávněným pochybám protivníků Piaseckého.¹⁷ Ten byl v listopadu 1944 zadržen jednotkami NKVD a několikrát vyslýchán samotným generálem Ivanem Serovem. Minulost Piaseckého jako vůdce fašistické Falangy s protikomunistickým a protisovětským myšlením byla natolik známá, že jeho šance na přežití se zdály mizivé. Nicméně v červenci 1945 byl propuštěn a ještě v létě po vydání memoranda absolvoval rozhovory s šéfem polských komunistů Władysławem Gomułkou,¹⁸ při nichž dostal příslib koncese na vydávání týdeníku *Dziś i Jutro*. Během krátké doby nejenže unikl smrti, ale zároveň zajistil pro sebe a své kolegy do budoucnosti privilegované postavení.

Ryszard Reiff politickým obratem Piaseckého zaskočen nebyl, protože ten se mu svěřil se svým názorem na další vývoj v Polsku již několik týdnů po porážce Varšavského povstání. Reiff nový směr bez námitek akceptoval. Výchozím bodem bylo

14 REIFF, Ryszard: *Archiwum myślenia politycznego*, str. II.

15 *Archiv Civitas Christiana*, sign. VII/A – 305, „Jak doszlo do powstania *Dziś i Jutro*“. V roce 1975 se konala za účasti zakladatelů *Dziś i Jutro* diskuse, při níž bez rozdílu odmítali jakoukoliv inspiraci týdeníku předválečným radikálním hnutím či Konfederací národa. Vzniku týdeníku je věnován široký prostor v interních studiích hnutí PAX *Materiały do historii ruchu społecznie postępowego PAX*, které jsou uloženy v archivu nástupnické organizace Civitas Christiana. Z novějších studií zabývajících se vznikem periodika je to MOZGOL, Ryszard: *Ryzykowna gra. Jak Alexander Bocheński przyczynił się do powstania Dziś i Jutro*. In: *Biuletyn IPN*, 2007, č. 4 (75) str. 84–92.

16 REIFF, Ryszard: *Archiwum Stowarzyszenia PAX – Tom 1. (Refleksje z pogranicza historii, ideologii i polityki Stowarzyszenia PAX)*. Comandor, Varšava 2006, str. 14.

17 Důraz na agenturní spolupráci Piaseckého se sovětskými orgány dominuje ve studiích Andrzeje Micewského, bývalého spolupracovníka Piaseckého, stejně jako u anglicky píšících autorů (Adam Bromke, Lucjan Blit). Proti Piaseckému probíhala kampaň v období 1954–1955 ve vysílání polské sekce Svobodné Evropy. Základem šestnácti slyšení bylo svědectví bývalého vysokého funkcionáře ministerstva vnitřní PLR v době stalinismu Józefa Światla, který uprchl na Západ. Nahrávky byly vydány také v tištěné podobě pod názvem *Prawda o Paxie i Piaseckim*. White Eagle Press, Londýn 1968.

18 Władysław Gomułka (1905–1982), polský komunistický politik. Od 1943 do 1948 generální tajemník Polské dělnické strany. Zatčen a obviněn z nacionalistické úchyvky. Po říjnových událostech roku 1956 opět dosazen do funkce generálního tajemníka Polské sjednocené dělnické strany. Po krvavém potlačení nepokojů v prosinci 1970 donucen odstoupit z funkce.

odmítnutí pokračujících ozbrojených útoků proti Sovětům a jejich chráněncům v prozatímní polské vládě. Přitom se opírali o fakt, že sovětská převaha v Polsku je vzhledem k nezájmu Západu neodvratná. Neuchýlili se ani k otevřené kolaboraci, ani se nestáhli do soukromí, nýbrž zvolili způsob polické činnosti, který sami nazvali *vítězstvím nad vítězi*. Koexistence s komunistickým režimem měla vést postupně k rozkladu jeho podstaty – materialistického učení – a prosazení křesťanství jako vedoucího ideového proudu. Trvání komunistické vlády v Polsku odhadovali na padesát let, což se jim téměř vyplnilo, ale jejich vystupování navenek spíše svědčí o akceptaci komunistického režimu a vytváření co možná nejlepších pozic pro sebe v rámci jeho systému.

Ryszard Reiff začal pracovat v deníku *Słowo Powszechne*, který vycházel od ledna 1947 ve Varšavě. Deník byl vydáván nakladatelstvím PAX a jeho redakci tvořili lidé spjatí s KN. Přes finanční problémy – deník nedostával dotace od státu – vznikly krátce nato další pobočky v Krakově, Lodži, Poznani a Sopotech.¹⁹ *Słowo Powszechne* bylo zaměřeno především na informace týkající se katolické církve v Polsku a ve světě. Redaktoři, ke kterým mimo jiných patřili Andrzej Micewski nebo pozdější Reiffův konkurent v uchazečství o předsednické křeslo Zygmunt Przetakiewicz, prezentovali deník jako periodikum hájící zájmy katolické církve.²⁰ Ve skutečnosti si polský episkopát od tiskovin okolo Piaseckého – organizace s ním spojené se

První číslo časopisu *Dziś i Jutro*

Foto: archiv autora

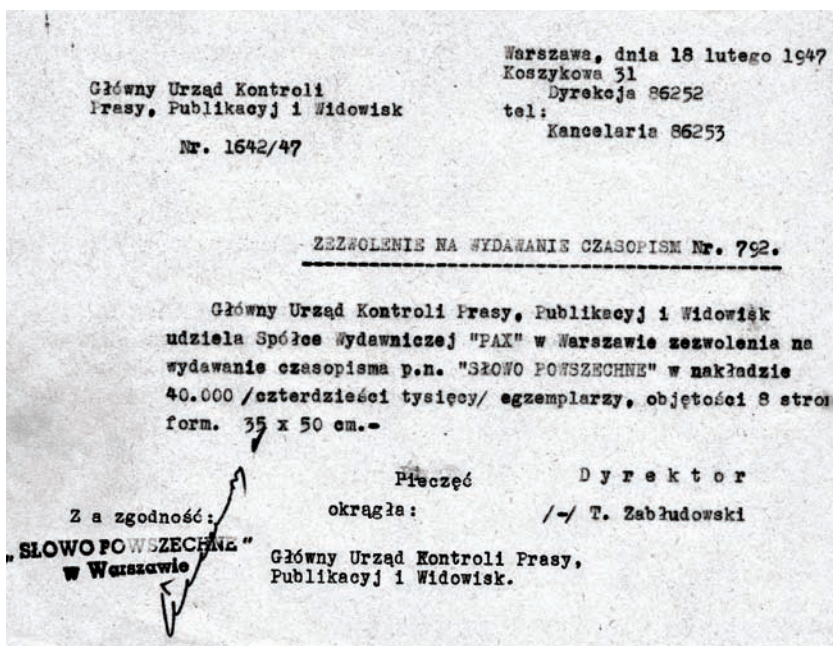
obecně nazývaly Ruch nienazwany, od roku 1952 PAX – udržoval odstup a nikdy nepřiznal *Słowo Powszechne* status katolického deníku.²¹ Primas August Hlond odmítl v březnu

1947 určit redakci požadaváního kněze konzultanta pro církevní otázky, neboť se domníval, že ta bude sledovat spíše své vlastní zájmy, a to i za cenu nedovolené spolupráce

19 DREYZA, Jerzy: *Słowo Powszechne*. Geneza i kształtowanie się programu (1947–1948). In: *Materiały pomocnicze do historii dziennikarstwa Polski ludowej*. Tom X. Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1978, str. 24.

20 Andrzej Micewski (1926–2004), polský historik a katolický publicista. Po rozchodu s PAXem byl jedním z hlavních poradců kardinálu Wyszyńskiego a Glempa. Zygmunt Przetakiewicz (*1917), v meziválečném období člen krajní pravice. Během války v emigraci v Londýně. Po roce 1945 jeden z nejbližších spolupracovníků Bolesława Piaseckého. V organizaci PAX patřil k radikálnímu křídlu, pro které byl typický antisemitismus.

21 V září 1947 se na Jasnej Górze konalo po záštitou polského episkopátu setkání za účasti zástupců všech vycházejících katolických tiskovin, na které Piasecki nebyl přizván. Navíc bylo vydáno prohlášení, že periodika vydávané podnikem PAX nesplňují požadovaná kritéria pro katolický tisk.

Povolení k vydávání katolicky zaměřeného deníku *Słowo Powszechne*

Foto: Archiwum Civitas Christiana

s nepřáteli církve.²² V období 1945 až 1948 ještě neprobíhal otevřený boj mezi katolickou církví a komunisty, spíše to byl čas testování a příprav na budoucí střet. Ze strany komunistů šlo jednoznačně o taktický krok, neboť si byli dobře vědomi své malé podpory ve společnosti v porovnání s obrovskou autoritou, které se těšila po válce katolická církev. Program Ruchu nienaznawano sice ještě zcela nevykrytalizoval, přesto se jeho vyznavači pod rouškou zájmu o po-

rozumění mezi církví a komunisty v základních otázkách vždy přiklíněli na stranu komunistů.²³

Zlomovým se stal pro Reiffa a kolegy z obou periodik rok 1948. Komunisté již ovládli politickou situaci v zemi, opoziční síly skončily v emigraci nebo ve vězení a poslední nezávislou silou v Polsku zůstala katolická církev. Organizací vhodnou pro rozštěpení církve se zdála skupina okolo PAXu, která se začínala otevřeně angažovat pro socialismus. Dis-

kuse se rozproudila po publikování článku Konstanty Łubieńskiego,²⁴ jednoho z předních představitelů skupiny, v němž se jednoznačně vyslovil pro socialismus.²⁵ Socialistický systém kromě Łubieńskiego podpořovali Piasecki, Przetakiewicz a Kętrzyński. Pochybnosti naopak vznesli Mazowiecki, Zabłocki a Hągmajer.²⁶ Reiff zastával centristický postoj mezi oběma proudy, ale s doporučením pro socialistický systém.²⁷ Počínaje rokem 1948 získal PAX celou řadu ekonomických privilegií, přebral množství podniků od soukromých vlastníků, smlouvy podniků PAX byly naroveň smlouvám státních podniků v oblasti přidělu materiálu, prodeje produktů i zdanění. Díky této vydatné pomoci ze strany státu získal PAX prakticky monopol na oficiální akce katolíků.²⁸

Skupina byla jedním z hlavních zprostředkovatelů rozhovorů mezi episkopátem a vládou, které nakonec vedly 14. dubna 1950 k podepsání tzv. Porozumění, jímž se právně upravoval vztah státu a církve. Ze strany státu bylo například garantováno církevní školství a zachování Katolické univerzity v Lublinu, episkopát musel zase uznat východní hranici a odsoudit akce stále existujícího podzemního hnutí.²⁹

Počátkem 50. let nenabýval na síle pouze PAX, ale kariérní vzestup zaznamenal rovněž Ryszard Reiff. Stal se šéfredaktorem deníku *Słowo Powszechne* a zasedal v Komisi intelek-

22 Archiwum Akt Nowych, f. UdSW, sign. 126/68, Oświadczenia i komunikaty Episkopatu Polski w sprawach - działalności PAXu i Caritasu.

23 DUDEK, Antoni - GRYZ, Ryszard: *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*. Znak, Krakov 2006, str. 24.

24 Konstanty Łubieński (1910-1977), právník, ekonom, dlouhodobý poslanec Sejmu a člen Státní rady.

25 ŁUBIEŃSKI, Konstanty: List otwarty do pana Juliusza Łady. *Dziś i Jutro*, 5. 12. 1948.

26 Tadeusz Mazowiecki (*1927), v letech 1949-1955 angažovaný v organizaci PAX. Po několik období poslancem Sejmu. Posléze vykonával publicistickou činnost na straně opozice. Jedna z hlavních postav rozhovorů u kulatého stolu. V letech 1989-1990 první premiér tzv. třetí polské republiky. Janusz Zabłocki (*1926), publicista, politik a dlouholetý poslanec Sejmu. Udržoval styky s polskou katolickou inteligencí v emigraci. Po roce 1989 místopředsedou znovuoobnovené Strany práce.

27 DUDEK, Antoni - PYTEL, Grzegorz: *Bolesław Piasecki. Próba biografii politycznej*, str. 181.

28 Archiwum Akt Nowych, f. UdSW, sign. 125/672, Stowarzyszenie „PAX“ - działalność i organizacja. Notatki, wykazy, projekty, preliminarzy budżetowych (1961).

29 RAINA, Peter: *Kościół katolicki i Państwo w świetle dokumentów. I. Tom. 1945-1949*. W drodze, Poznań 1994, str. 232-235.

tuálů a katolických pracovníků (Komisja Intelktualistów i Działaczy Katolickich). Přestože *Słowo Powszechne* plnilo v Polsku funkci jediného deníku pro věřící občany a Komise intelektuálů vznikla na popud PAXu proto, aby mezi katolickým duchovenstvem nepůsobily pouze čistě kolaborantské organizace typu Výbor patriotických kněží (Komisja Ksieży Patriotów), jak ukazují raporty bezpečnostních složek, netěšily se mezi kněžími ani mezi laikátem důvěře. Obecně převažovalo mínění, že uvnitř PAXu pracuje na regionální úrovni množství agentů.³⁰

Po podpisu Porozumění, které se dá považovat za triumf organizace, se po několika měsících vinou vládní politiky vztahy s církví zhoršily. Tak jako v minulosti, i tentokrát se pokrokoví katolíci připojili na stranu vlády. Zpochybňovali zavazující charakter encyklik pro svědomí katolíka i autoritu Vatikánu v oblastech mimo náboženství a bagatelizovali problematiku třídního boje.³¹ Na jedné straně vytýkali episkopátu neochotu a neústupnost v dohodě s komunistickým režimem, na straně druhé nechávali bez odezvy, že komunisté porušují závazky vyplývající z Porozumění. Komunikace s církevní hierarchií často probíhala prostřednictvím tiskových orgánů, kdy po návrhu učiněném v některém „paxovském“ periodiku následovala odmítavá reakce formou dopisu ze strany katolické církve. Nejpodrážděnější reagovaly církevní kruhy na články,

ve kterých si autoři osobovali privilegium vykladačů katolické doktríny. „Paxovská“ ideologie v této době opeřovala s pojmem plurality světových názorů, jehož podstatou bylo „obohačení“ materialistického socialismu o křesťanské prvky.

Když se schylovalo k nejkritičtějšímu období v prvním desetiletí existence hnutí, Reiff se vzdal v roce 1953 funkce šéfredaktora *Słowa Powszechného* a vzal si na starost regionální organizace. Přesto byl jako člen předsednictva zodpovědný za provládní aktivity PAXu, které následovaly po Stalinově smrti. Tehdy PSDS zahájila tvrdou kampaň proti katolické církvi a ještě zčásti nezávislým katolickým skupinám. V březnu přestal vycházet *Tygodnik Powszechny*,³² který vydávala skupina katolických intelektuálů za podpory krakovské diecéze. Důvodem bylo neotisknutí Stalinova nekrologu na jeho stránkách. Nová redakce, již bez podpory katolické hierarchie, byla sestavena z přívrženců PAXu. V září téhož roku byl uvězněn a posléze internován polský primas kardinál Wyszyński.³³ Už tak špatné vztahy zhoršil Piasecki článkem, v němž postup vlády podpořil. Wyszyński se poté s předsedou PAXu již nikdy nesetkal. Reakce na chování PAXu, které se vymykalo kontrole, přišla přímo z Vatikánu. Záminkou bylo vydání Piaseckého brožury *Zagadnienie Istotne (Základní problémy)*, souboru esejů zabývajících se základními aspekty katolické věrouky. Vatikán je shledal závadnými

a spolu s týdeníkem *Dziś i Jutro* se dostaly na index zakázaných knih. PAX byl donucen zbývající výtisky knihy stáhnout z pultů a přestal vydávat týdeník *Dziś i Jutro*.

Od roku 1952 se začínaly uvnitř skupiny ozývat hlasy nespokojené s dosavadním řízením. Šlo o mladé činovníky (Tadeusz Mazowiecki, Janusz Zabłocki), kteří se vyskytují v literatuře pod označením Fronda a kteří se neúčastnili akcí Falangy ani KN. Upozorňovali na totalitní metody panující v organizaci a měli zájem korigovat vztahy s katolickou církví. Poté, co tlak Frondy zesílil, Piasecki, jenž nesnesl sebemenší náznak vzdoru, svolal předsednictvo, v němž zasedal i Reiff a které členy Frondy z organizace vyloučilo. Další značná část členstva odešla po říjnových událostech roku 1956. V tomto roce vrcholil boj o moc ve vládnoucí PSDS mezi liberálním (puławským) a konzervativním (natolinským) křídlem.³⁴ Piasecki a s ním ztotožňovaný PAX před VIII. sjezdem PSDS podpořili konzervativní část, která prohrála. Všichni předpokládali brzký konec organizace, neboť se zdálo, že ztratila poslední oporu, kterou jí poskytovala vládnoucí strana. Jak se ale ukázalo, nový generální tajemník Władysław Gomułka měl s PAXem své plány.

Dvě vlny odchodů byly zkouškou pro ostatní členy. Pozice se zdály ztracené, ale opět zapůsobila společně prožitá zkušenost války. Pro Reiffa se stal kritický rok výzvou, aby

30 *Archiw Instytutu Pamięci Narodowej*, sign. 01283/1407, Inne Stowarzyszenia i ugrupowania Katolickie i Świeckie.

31 *Archiwum Akt Nowych*, f. UdSW, sign. 126/68, Oświadczenia i komunikaty Episkopatu Polski w sprawach -działalności PAXu i Caritasu.

32 *Tygodnik Powszechny* vycházel od března 1946 pod záštitou krakovského arcibiskupa Adama Sapiehy. Programově se klonil k tzv. minimalismu, který striktně vymezoval pole působnosti světských katolíků během stalinského období v PLR na oblast religie a kultury. Do redakční rady patřili Jerzy Turowicz, Stanisław Stomma, Stefan Kisielewski a další.

33 Stefan Wyszyński (1901–1981), v roce 1946 byl jmenován lublinským biskupem. O dva roky později se stal varšavsko-hnězdenským arcibiskupem. Po celou dobu se potýkal s obstrukcemi ze strany komunistického režimu. V období 1953–1956 internován. V roce 1953 byl jmenován kardinálem. Těšil se obrovské autoritě, je označován jako „primas tisíciletí“.

34 Název tzv. puławské frakce je odvozen od ulice Puławské ve Varšavě, kde bydleli někteří vysocí funkcionáři PSDS, kteří se zasazovali po XX. sjezdu KSSS o liberalizaci stalinstického režimu v Polsku. Natolinští byli skupinou funkcionářů PSDS scházejících se ve vile v Natolině, která chtěla udržet dosavadní ortodoxní kurz.

Władysław Gomułka, znovupostavený do čela strany jako 1. tajemník, hovoří k masám ve Varšavě 24. října 1956

Foto: repro Beneš, Pounds: Poland

se začal více angažovat. Účastnil se setkání s Gomułkou a Kliszkiem,³⁵ na němž se projednával postoj strany a PAXu ke katolické církvi a katolickým organizacím. Předmětem jednání byla především aktivizace kněží v politickém životě v zájmu socialismu, v dalším bodě týkajícím se venkova podporoval PAX ještě důslednější kolektivizaci než PSDS.³⁶

Přesto je patrné, že v 60. letech již PAX nebyl tou dominující silou jako v předešlém desetiletí. Ve společnos-

ti již chyběl revoluční étos typický pro konec 40. a první polovinu 50. let, z něhož organizace těžila. Nicméně PSDS nadále držela nad PAXem ochrannou ruku, přestože z interních dokumentů vyplývá, že její poměr ke skupině nebyl ideální. Obviňovala ji z megalomanie, neboť někteří členové poučovali vládnoucí stranu o tom, jak by měl vypadat socialismus.³⁷

V období stagnace si Ryszard Reiff za pomoci regionálních organizací postupně budoval silnější pozici v předsednictvu. V roce 1965 byl

poprvé zvolen za PAX do polského Sejmu. Studentské hnutí, jež bylo voláním po změně, se v 60. letech šířilo po celém světě a mělo vliv i na události v socialistickém bloku. Celková liberalizace poměrů na polských univerzitách ostře kontrastovala se silící nacionalistickou frakcí PSDS kolem Mieczysława Moczara.³⁸ Moczarova ideologie, ovlivněná partyzánskou zkušeností nabytou během války, měla velice blízko k tomu, jak viděli svět někteří členové PAXu. Odmítání všeho nepolského, jedno-

35 Zenon Kliszko (1908–1989), polský komunistický politik, člen politického byra PSDS. Nejblíže spolupracovník W. Gomułky.

36 *Archiwum Akt Nowych*, f. UdSW, sign 59/705, Rozmowa Gomułki z PAXiemi z 25. 1. 1960.

37 Tamtéž, f. KC PZPR, sign. B-49644, Notatka w sprawie „wytucznych” Stowarzieszenia PAX z 29. 4. 1966.

38 Mieczysław Moczar (1913–1986), komunistický politik, za Gomułky ministr vnitra. Jeden z hlavních iniciátorů antisemitské kampaně v roce 1968. Poté postupně ztrácel vliv.

duše cizího, šlo ruku v ruce s antisemitismem, ukrytým pod pláštěm údajného boje proti sionismu. Po nepokojích na varšavské univerzitě byla v březnu 1968 v tiskových orgánech PSDS (*Trybuna Ludu*) a PAXu (*Słowo Powszechne*) zahájena masivní antisemitská kampaň, která měla za následek emigraci desítek tisíc Poláků s židovskými kořeny.³⁹ Nejen antisemitismus, ale i výpady proti kosmopolitismu, liberalismu či Německu připomínaly falangistické časy. V *Słowu Powszechném* vyšel seznam „nepřátelských“ osob s důrazem na jejich židovská jména a ataky se přenesly rovněž na půdu Sejmu a mířily proti katolickým poslancům klubu Znak pro jejich distanc od této kampaně.⁴⁰ Jak se ukázalo, Reiffovo konstatování, že po zkušenosti holocaustu není v Polsku více místa pro antisemitismus, nebylo pravdivé.⁴¹ Reiff patřil k těm, kteří Piaseckého za aktivní účast v kampani zkritizovali. Patrně u něho uzrálo do konečné formy vědomí, že je načase provést uvnitř organizace hluboké změny.

V OPOZICI

Prvním signálem této změny bylo Reiffovo vystoupení v Sejmu 9. dubna 1968, v němž zazněla kritika ministerstev spravedlnosti a vnitra.⁴² Při projednávání trestního zákoníku opět otevřel více než deset let starou udá-

lost, kdy byl zavražděn Piaseckého syn Bogdan.⁴³ Nebylo pochyb, že kritika směřovala do nejvyšších míst komunistického politbyra. Zenon Kliszko, nejbližší Gomulkův spolupracovník vykonávající funkce vicemarsálka Sejmu a předsedy poslaneckého klubu PSDS, se zasadil o to, aby Reiff nemohl v dalším období do Sejmu kandidovat. V 70. letech bylo všem jasné, že PAX ve svém snažení stát se rovnocenným partnerem vládnoucí strany a zároveň vůdčí silou v přeměně společnosti neuspěl. Piaseckého politika budovaná po třicet let se ukázala neperspektivní. Novou s Gierkem⁴⁴ spojenou ekipu charakterizoval v politice důraz na praktická řešení, přičemž ideologické spory neměly již takovou odezvu. PAX v očích Gierka nepředstavoval reálnou politickou sílu, nýbrž spíše přítěž zděděnou z minulosti, kterou je možné vybalancovat obsazením do funkcí.⁴⁵ Pokud se k tomu připočte nadále trvající nepřátelský postoj episkopátu, je zřejmé, že se PAX ocitl v polovině 70. let ve slepé uličce.

Se zhoršujícím se zdravotním stavem Piaseckého se otevřela otázka nástupnictví. Během nemoci ho zastupoval druh z časů Falangy Zygmunt Przetakiewicz, který byl připraven pokračovat v podobné politice. Avšak v řadách PAXu sílil vliv mladší generace, která nepoznala válečné útrapy a bylo pro ni obtížné ztotožnit se

Mieczysław Moczar, prezident Sdružení bojovníků za svobodu a demokracii

Foto: repro Beneš, Pounds: Poland

s myšlením zakladatelů hnutí. To si uvědomil i Reiff, který nad nimi držel ochrannou ruku. Výhodnou pozici pro boj o předsednické křeslo mu zajišťovala i činnost v „paxovských“ organizacích na regionální úrovni. Tam, dále od vysoké politiky s jejím zákulisím a blíž ke každodenním problémům, byly hlasy podporující změnu slyšet nejvíc. Svou roli hrál fakt, že na nižší úrovni byly vazby mezi členy PAXu a místním klérem mnohem užší. Zcela mimořádnou událostí pro všechny polské katolíky bylo dosazení Karola Wojtyły na papežský stolec v říjnu 1978. Nicméně u lidí typu Piasecki nebo Przetakiewicz vyvolala volba smíšené pocity. Hrdost, že papežem

39 Srovnej EISLER, Jerzy: *Marzec 1968*. PWN, Varšava 2007.

40 FRISZKE, Andrzej: *Koło postów Znak w Sejmie*. Wydawnictwo Sejmowe, Varšava 2002, str. 84.

41 REIFF, Ryszard: *Archiwum Stowarzyszenia PAX - Tom 1*, str. 16.

42 *Materiały do historii ruchu społecznie postępowego PAX - sešit 8* (red. Józef Wójcik), Varšava 1978, str. 25.

43 Bogdan Piasecki byl za dosud nevyjasněných okolností unesen v lednu 1957, jeho ostatky byly nalezeny téměř o dva roky později. Pravděpodobní pachatelé nebyli nikdy usvědčeni. Stopy směřují k osobám židovského původu, kteří se tím chtěli Piaseckému pomstít. Neochota vyšetřovacích orgánů a soudů během procesu zase vede k tajným bezpečnostním složkám. Případem se podrobně zabývá RAINA, Peter: *Sprawa zabójstwa Bogdana Piaseckiego*. Pax, Varšava 1989.

44 Edward Gierek (1913–2001), polský komunistický politik. Nejdříve vykonával funkce na Slezsku, v letech 1970–1980 generální tajemník PSDS. Za jeho vlády se prohloubila hospodářská krize, která vedla až k vytvoření odborového svazu Solidarnita. Byla mu přičítána hlavní zodpovědnost za celospolečenskou krizi. V období výjimečného stavu byl internován. Poté se stáhl do ústraní.

45 Poprvé v kariéře se stává Bolesław Piasecki členem Státní rady. Státní rada byla kolektivní hlavou státu a nahrazovala prezidenta republiky, měla pravomoc vydávat dekrety s mocí zákona. Navíc od roku 1976 posuzovala ústavnost zákonů. Srovnej KUBÁT, Michal: *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století*, str. 105.

Kardinál Stefan Wyszyński se svým kaplanem v Czenstochowé během oslav tisíciletí polského státu v roce 1966

Foto: repro Beneš, Pounds: Poland

byl zvolen Polák, se mísila s pochybnostmi, neboť nebylo tajemstvím, že Karol Wojtyła je vůči skupině ještě více nepřátelský než kardinál Wyszyński. Každopádně to znamenalo potvrzení

krachu církevní politiky, již PAX bu-
doval přes třicet let.

Když Piasecki 1. ledna 1979 zemřel, proběhla volba nového předsedy. Ryszard Reiff zvítězil s celkovým

počtem 59 hlasů ze 100 možných nad Zygmuntem Przetakiewiczem.⁴⁶ Bylo to poprvé v historii organizace, co volba proběhla svobodně. Ani vládnoucí PSDS nevydala před volbou doporučující stanovisko. Zatímco komunisté neprojevíli o volbu zvláštní zájem, kardinál Wyszyński preferoval jako předsedu Ryszarda Reiffa.⁴⁷ Prioritou nového vedení bylo zlepšit vztahy s polským episkopátem. Při svém prvním referátu po zvolení začal Ryszard Reiff nahrazovat pojem socialismus ideou humanity. Odměnou za nový přístup k církevním otázkám mu bylo setkání s primasem Wyszyńským koncem března 1979. Bylo to vůbec první setkání mezi předsedou PAXu a primasem od roku 1953. Schůzky se v budoucnu několikrát opakovaly, přičemž 2. června 1979 byl Reiff pozván do primasova paláce, kde se setkal s papežem Janem Pavlem II.⁴⁸ Ledy byly prolomeny, nicméně PAX musel najít novou identitu. V organizaci stále převažovaly levicové pohledy, a to i u mladší generace.

V připravovaném programovém dokumentu nazývaném Wytyczne (Směrnice) bylo navrženo otevřít cestu k pluralismu namísto koncepce socialismu jako systému opírajícího se o jediný světónázor. Sám Reiff měl snahu definovat, jak by měla vypadat politika PSDS vůči dalším stranám. PSDS musí změnit svoji spolupráci s jinými politickými hnutími na způsob konzultativně partnerský, aby se zohlednila jejich stanoviska.⁴⁹ Teze o účasti více sil v rámci společenského systému v Polsku rozvíjel Reiff především v období 1980–1981. Když v srpnu 1980 propukly v gdaňských loděnicích nepokoje, pobýval právě v Rumunsku.

46 REIFF, Ryszard: *Archiwum osobiste*, str. 305.

47 RAINA, Peter: *Prymas Polski Stefan kardynał Wyszyński wobec ugrupowań społecznych katolików świeckich w PRL*. Civitas Christiana, Lodž 2001, str. 5.

48 Během návštěvy vzal primas Wyszyński Reiffa k Janu Pavlu II. se slovy: *To je nový předseda PAXu, který se již dívá jinak, jak se co bude dělat*. Na to měl papež skepticky odpovědět: *No, snažte se, snažte*. In: REIFF, Ryszard: *Archiwum Stowarzyszenia PAX*, str. 39.

49 LISICKA, Halina: *Pluralizm światopoglądowy w koncepcjach politycznych PAX, ChSS, PZKS*. Uniwersytet Wrocławski, Vratislav 1991, str. 36.

Reakce PAXu byly zpočátku nejednoznačné, opět se ukázaly rozdíly mezi Varšavou a regiony a mezi starší a mladší generací. Z nepokojů vzešla Solidarita získala během krátké doby obrovskou podporu veřejnosti a PAX se stal spojencem poskytujícím jí místo na stránkách svých period. *Słowo Powszechne* bylo spolu s deníky *Gazeta Wybrzeża* a *Gazeta Krakowska* nejvíce angažované v době, kdy Solidarita byla ve fázi rozmachu. Kromě novin poskytl PAX Solidaritě místnosti, dopravní prostředky a telefony. V mnoha regionech vytvářeli jeho členové struktury Solidarity.⁵⁰

Aby organizace získala na věrohodnosti a mohla se zapojit do reformního procesu, odhodlal se Ryszard Reiff k vnitrostranickým čistkám. Členové prezidia (Przetakiewicz, Hagmajer) napojení ještě na odkaz Falangy a Piaseckého představovali překážku. 20. října 1980 bylo s vědomím předsedy iniciováno hlasování, jehož výsledek znamenal odsunutí staré gardy. Tón tak začala udávat skupina mladých pracovníků. Změna postů vyvolala obavy u PSDS, která podezřívala nové vedení, že směřuje k vytvoření strany křesťansko-demokratického typu. To Reiff popíral s tím, že křesťansko-demokratické tradice nejsou v současné době nosné.⁵¹ Během podzimu, kdy spory mezi nezávislými odbory a vládou v důsledku obstrukcí kolem zaregistrování Solidarity opět narůstaly, zachovával PAX zdrženlivost. Následoval linii kardinála Wyszyńskiego, jenž viděl v hnutí Solidarita stejnou měrou novou možnost i nebezpečí. Pozorovatelé se obávali, že vládní síly krizi vystupňují, aby donutily opoziční skupiny k akci, jež by dala záminku pro tvrdá protiopatření. V květnu 1981

S Janem Pavlem II.

Foto: repro Reiff: Archiwum osobiste

zemřel kardinál Wyszyński, který byl pro mnoho Poláků velkou autoritou.

Jeho nástupce Józef Glemp⁵² pokračoval v jednáních s PAXem v době, kdy v Reiffovi uzrála myšlenka „velké koalice“ složené ze zástupců PSDS, Solidarity a katolické církve. PSDS jako vykonavatele moci, Solidarity jako síly těšící se podpoře veřejnosti

a katolické církve zastoupené světskými katolíky jako zprostředkovatele. Poprvé s touto tezí vystoupil 25. září v Sejmu, kde se ovšem nesehtkala se souhlasem poslanců z řad PSDS.⁵³ Reiff v tom viděl jedinou možnost, jak se vyhnout katastrofě v podobě sovětské invaze. Církev i Solidarita byly ochotny na této platformě jednat, avšak PSDS možnost „velké

50 REIFF, Ryszard: *Archiwum Stowarzyszenia PAX*, str. 42.

51 SKWARSKI, Ryszard: *Za zieloną kurtyną. PAX lat 1975–1982*. Polska Fundacja Kulturalna, Londýn 1990, str. 112.

52 Józef Glemp (*1929), nástupce kardinála Wyszyńskiego. Aktivně se podílel v 80. letech na rozhovorech mezi opozicí a vládou stranou.

53 SKWARSKI, Ryszard: *Za zieloną kurtyną*, str. 137.

V Sejmu s prvním tajemníkem PSDS Stanisławem Kaniou

Foto: repro Reiff: Archiwum osobiste

koalice“ od začátku odmítala. Mezitím se situace v zemi po sjezdu Solidarity a po nástupu Jaruzelského zradikalizovala. Reiff byl účastníkem sjezdu Solidarity v hale Olivia v Gdaňsku, což pro mnohé byla senzace, neboť byl nadále spojován spíše se starými strukturami. Přes sympatie k Solida-

ritě patřil k těm, kteří zkritizovali Poselství pracujícím lidu východní Evropy,⁵⁴ a byl jedním z 35 signatářů tzv. Listu 35, určeného Moskvě, který garantoval budoucí vývoj Polska v rámci Varšavské smlouvy a RVHP. Vládnoucí strana již ale byla připravena k akci.

9. prosince přizval Ryszarda Reiffa k jednání generál Wojciech Jaruzelski. Reiff se ho znovu snažil přesvědčit o možnosti vyřešení problému bez použití síly, přičemž použil svého konceptu „velké koalice“, ale příznivé reakce se nedočkal. Patrně byl pozván pouze proto, aby

54 Poselství bylo schváleno 8. září 1981 na sjezdu odborového svazu Solidarity. V deklaraci byla vyjádřena podpora odborářským organizacím východního bloku v jejich boji za nezávislost.

se zjistilo, nakolik s ním může PSDS do budoucna počítat. Zde uvedme upravenou verzi textu týkajícího se osudné noci z 12. na 13. prosince 1981, jak ji popsal jeden z členů PAXu: *Krátce před půlnocí přijela před dům Ryszarda Reiffa černá vládní Volha. Dva úředníci ukázali Reiffovi papír oznamující svolání Státní rady. Když přijel do Belwederu, všiml si, že kromě členů Státní rady bylo přítomno několik generálů. Generál Tadeusz Tupczawski pověděl shromážděným o zřízení Vojenské rady národní spásy (Wojskowa rada ocalenia narodowego, WRON) v čele s generálem Jaruzelským. Členové Státní rady měli již před sebou připravenou k podpisu složku dokumentů, kterou nemohli ani stihnout přečíst. Když přišlo na pořad hlasování, vzal si Ryszard Reiff slovo a ozřejmil argumenty, proč nemůže podepsat zavedení výjimečného stavu v Polsku.*⁵⁵ Byl jediným ze čtrnácti členů Státní rady, kdo hlasoval proti, čímž si získal respekt vážící se k jeho osobě do dnešních dnů. Hlasování se zdržel profesor Jan Szczepański⁵⁶ poté, co neprošel jeho návrh, že by měla být rozpuštěna také PSDS.

Reiff si byl dobře vědom následků, které z jeho postoje vyplynou, přesto se i při dalších příležitostech stavěl proti návrhům sil, jež nařídily výjimečný stav. Byl mimo jiné ve skupině

sedmnácti poslanců Sejmu, kteří po 13. prosinci hlasovali proti delegaci Solidarity.

Reakce vlády na sebe nenechala dlouho čekat. Ryszard Reiff byl postupně odsunut ze Státní rady, z pozice předsedy PAXu a po vypršení poslaneckého mandátu roku 1985 rovněž ze Sejmu. Vládní moc se zaměřila na organizace světských katolíků, které byly podle informací příliš spjaté s bývalým KOREm⁵⁷ a Solidarity. Jak je z dokumentů patrné, nejdále tento proces aliance došel v PAXu pod vedením Reiffa.⁵⁸ V samotném PAXu se již několik měsíců před vyhlášením výjimečného stavu tvořila opoziční skupina. Člen prezidia Zenon Komender⁵⁹ jednal za zády Reiffa s generálem Jaruzelským. Dne 15. prosince byla pozastavena činnost PAXu, v následujících týdnech probíhala jednání o odstranění Reiffa a jeho přívrženců. Komender a další členové předsednictva, kteří ještě nedávno podporovali koncept „velké koalice“ (např. Maciej Wrzeszcz, Wincenty Lewandowski),⁶⁰ vydali 8. ledna 1982 Prohlášení, v němž deklarovali loajálnost vůči WRONu a kritizovali Reiffovu linii.⁶¹ Rozběhla se akce za Prohlášení, kdy zhruba dvě třetiny členů předsednictva připojily pod text svůj podpis. Tím se otevřela cesta k rezignaci Ryszarda Reiffa. Té bylo

dosaženo 23. ledna, kdy se navíc pozastavilo členství dalším 21 osobám na vysokých postech (celkově ztratilo členství asi 500 osob), načež činnost PAXu mohla být znovu obnovena.

Reiff byl tedy odsunut z nejvyšší politiky do ústraní a věnoval se publicistické činnosti na podporu opozice. Poté co byl Lech Wałęsa propuštěn v listopadu 1982 z internace udržoval kontakt s Reiffem, jenž se posléze stal aktivním účastníkem příprav na budoucí jednání s vládou. Reiff byl zastáncem umírněné politiky, založené na dohodě s vládou, a nikoliv vyloučení jejich představitelů jako zrádců národa. Vyslovil se pro dočasné protikrizové spojení všech složek polského politického života bez ohledu na ideologickou příslušnost.⁶²

Takový postup byl předzvěstí vzniku Občanského výboru a vedl k rozhovorům u kulatého stolu. Během nich (odehrávaly se 6. února – 5. dubna 1989) působil Reiff za Občanský výbor v pracovní skupině pro politické záležitosti. Jejím úkolem bylo uskutečnit plán politických reforem. Vítězství opozice ve volbách 4. června 1989 pak bylo potvrzením demontáže komunistického režimu v Polsku.

Pro Ryszarda Reiffa znamenalo toto vítězství možnost opět se zapojit do společenského dění. V letech 1989 až

55 SKWARSKI, Ryszard: *Za zieloną kurtyną*, str. 145–146.

56 Jan Szczepański (1913–2004), profesor sociologie, poslanec Sejmu.

57 KOR – Výbor na ochranu dělníků (Komitet Obrony Robotników). Organizace vznikla 23. září 1976 jako protest proti postupu vlády z června téhož roku, kdy došlo ke krvavému potlačení nepokojů v Radomi a na dalších místech. Hlavním cílem KORu byla pomoc obětem červnových událostí. Ze strany režimu byli pracovníci KORu vystaveni stálým represím.

58 *Archiwum Akt Nowych*, f. KC PZPR, Wydział Administracyjny – Notatka o stosunkach państwo-Kościół w okrese stanu wojennego z ledna 1982. In: KOPKA, Bogusław – MAJCHRZAK, Grzegorz (eds.): *Stan wojenny w dokumentach władz PRL 1980–1983*. IPN, Varšava 2001, str. 156–162.

59 Zenon Komender (1923–1993), ekonom, politik, publicista. Bojoval v řadách Konfederace národa, po válce vězněn komunistickými vládami za politickou činnost. Od roku 1956 byl několikrát zvolen poslancem. Po vyhlášení výjimečného stavu se přiklonil na stranu Jaruzelského. Vykonával funkci ministra vnitřního obchodu. Zúčastnil se rozhovorů u kulatého stolu.

60 Maciej Wrzeszcz (*1934), v 70. a 80. letech v předsednictvu PAXu. Na starosti měl především styky s církevní hierarchií. Po vyhlášení výjimečného stavu se přidal na stranu Jaruzelského. Wincenty Lewandowski (*1934), politicky činný v PAXu. V letech 1985–1989 poslanec.

61 REIFF, Ryszard: *Archiwum osobiste*, str. 369.

62 Stenogram porady představitelů nezávislých uskupení pozvaných Lechem Wałęsou ze dne 7. listopadu 1987. Dokument v elektronické verzi knihy *Okragły Stół (dokumenty i materiały). Tom I. Wrzesień 1986– luty 1989*. Varšava 2004, str. 107.

Ryszard Reiff s předsedou Československé strany lidové Rostislavem Peterou

Foto: repro Reiff: Archiwum osobiste

1991 byl senátorem za vojvodství Lomża. V tomtéž období vstoupil do Demokratické unie, strany, která podporovala volbu Tadeusze Mazowieckého prezidentem. V rámci své politické činnosti se zaměřil na záležitosti týkající se Poláků žijících v zahraničí. V letech 1989–2006 byl nepřetržitě předsedou vlivného Svazu Sibiřanů (Związek Sybiriaków), sdružujícího Poláky, kteří byli postiženi sovětskou perzekucí.

Aktivní byl od 80. let také v publicistice. Přispíval do opozičního periodika *Konfrontace* a jeho kniha *Czas Solidarności* (1988) získala cenu za nejlepší knihu polského autora vydanou v nezávislém nakladatelství. Následovaly knihy *Gra o życie* (1993) a *Śmierć była blisko...: historia osobista* (1998), které se vracely do časů

německé okupace. Vlastní ideový vývoj autor popisuje v *Archiwum myślenia politycznego* (2005), *Archiwum stowarzyszenia PAX* (2006) a *Archiwum osobiste* (2007). Celá jeho publicistika po roce 1989 se nese ve znamení snahy o rehabilitaci organizací, ve kterých se angažoval. Ryszard Reiff zemřel po dlouhé nemoci 9. prosince 2007. Je pochován na evangelickém augšpurském hřbitově ve Varšavě.

Jak již bylo řečeno, odkaz organizací spjatých s jeho jménem je dodnes předmětem sporů. Polemiky na stránkách hlavních polských deníků, vedené mezi Reiffem a kriticky zaměřenými autory, mezi nimiž nechyběli jeho přátelé z emigrantských kruhů, byly součástí politického života třetí republiky. Cílem tohoto článku není

odsoudit činnost organizací či jednotlivců a obvinít je z kolaborace. V určitých okamžicích se jejich činy bezpochyby staly neslučitelné s tím, k čemu se oficiálně hlásili, tedy s prospěchem polského národa a katolické církve. Nelze ale zapomínat, že i díky „paxovským“ vydavatelstvím měla polská veřejnost styk s nejnovějšími směry západního křesťanského myšlení a že jí byl k dispozici čistě katolický deník, což bylo na území mezi Odrou a Vladivostokem unikum. Šanci zde dostávali také příslušníci katolické inteligence a lidé, kteří se později osvědčili v demokratických přeměnách Polska. Mezi ně patří i Ryszard Reiff, jehož život na pozadí historických událostí dokládá složitost politických postojů a rozhodnutí celé jedné generace Poláků. pd